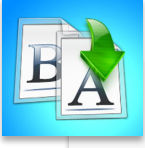

İKTİSAT BİLİMİ VE TEMEL KAVRAMLARI

İÇİNDEKİLER

- Kıtlık ve İktisat Bilimi
- Üretim İmkânları Eğrisi ve Fırsat Maliyeti
- İktisat Biliminin Dalları
- Piyasa Mekanizması ve İktisadi Karar Birimleri
- Temel İktisadi Sorunlar
- Temel İktisadi Kavramlar

HEDEFLER

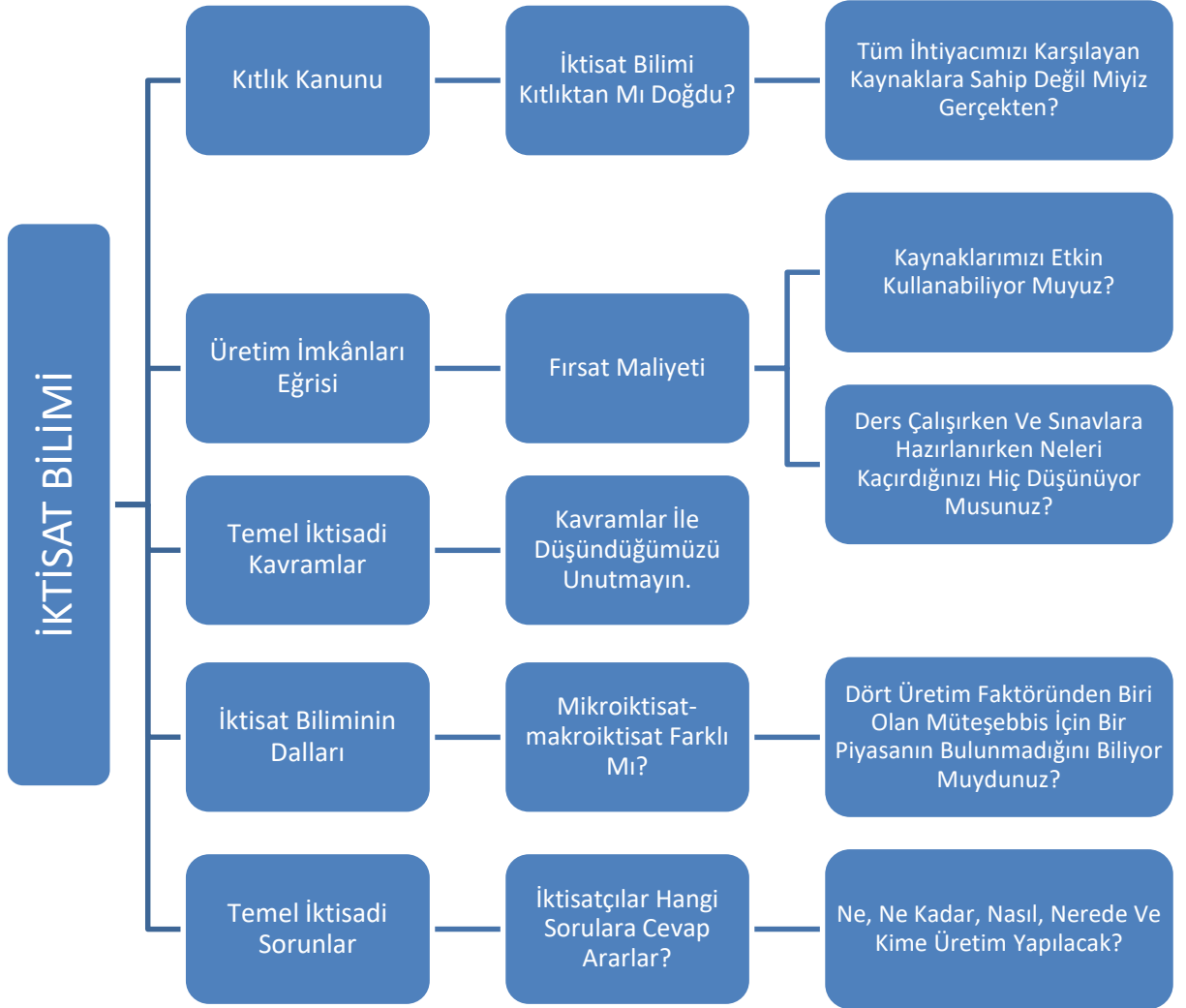
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- İktisadın bir bilim olarak hangi nedenlerle ortaya çıktığını açıklayabilecek,
- İktisat biliminin kapsamını ve alt bilim dallarını kavrayabilecek,
- İktisat biliminin çözmeye çalıştığı temel sorunları bilecek,
- Ayrıca kitabın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak konularda sıklıkla kullanılacak temel iktisadi terimlerin kısa anlamlarını öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

İKTİSADA GİRİŞ Prof. Dr. E. Muhsin DOĞAN

ÜNİTE 1

GİRİŞ

İnsanların günlük hayatlarının vazgeçilmez ve önemli bir parçasını iktisadi olaylar oluşturur. Her gün verdiğimiz kararların ve yaptıklarımızın pek çoğu iktisadi kararlar ve uygulamalardır. İktisadi olaylar sürekli farklılaşmak ve değişmekle birlikte, tarih boyunca var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. Aslında verilen iktisadi kararlar çoğu zaman ya bir zorunluluktan ya da bir sorunun çözüm arayışından kaynaklanır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gereksinim duydukları asıl unsurlar mal ve hizmetlerdir. Mal ve hizmetler ise sahip olunan kaynaklar ile üretilmektedir. Kısaca, ne kadar kaynağa sahip iseniz o kadar mal ve hizmet üretebilirsiniz.

İnsanların tek tek kendi sorunları ile ilgili çözüm yolları arama çabaları yanında ülkeler için de aynı durum söz konusudur. Bir aile reisinin ortak ihtiyaçları karşılaması gerektiğinden, pek çok iktisadi kararlar alıp uygulaması gibi, ülkeleri yönetenler de halkın ihtiyaçları için benzer kararları verir ve bunları uygularlar. Değişen sadece büyüklüklerdir.

Kitabın birinci bölümünde iktisat biliminin tanımından yola çıkarak kapsamını, alt bilim dallarını, çözmeye çalıştığı temel iktisadi sorunları ve bir ekonominin sahip olduğu üretim kapasitesinin sınırlarını ele alacağız. Ayrıca kitabın ilerleyen bölümlerinde sık sık kullanacağımız temel kavramların bir kısmını da bu bölümde tanımlayarak okuyucu için kavramsal bir alt yapı hazırlayacağız.

İlk olarak iktisat (ekonomi) biliminin ortaya çıkış nedeni olan kıtlık kavramını ele alarak iktisat biliminin bir tanımını yapalım.

KITLIK VE İKTİSAT BİLİMİ

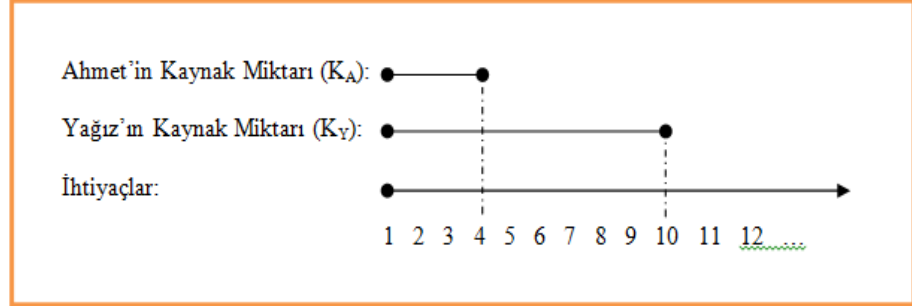
İnsanların karşılamak istedikleri çok sayıda ihtiyacı vardır. Ancak bu ihtiyaçları karşılayacak kadar kaynak bulunmamaktadır. İnsanların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek kadar kaynağın bulunmamasını kıtlık kavramı ile ifade etmekteyiz. Kıtlık her toplum için geçerlidir. Fakir toplumlarda daha az olan kaynaklar daha az sayıda ihtiyacı karşılar, zengin toplumlarda daha fazla sayıda ihtiyacı karşılar. Ama her toplumda mutlaka karşılanamayan ihtiyaçlar sırada beklemektedir. En zengin toplumların bile kaynakları toplumun isteklerinin tümünü karşılayamaz. Gerçekte, ihtiyaçları belirleyen insanların istek ve arzularıdır. Fakat kaynaklar maddi çevre ile sınırlıdır. Dolayısıyla, insanların istek ve arzularının sınırsız genişliğinde ortaya çıkan ihtiyaçların tümünün sınırlı olan kaynaklarla karşılanamayacağı açıktır.

Kaynakların kıtlığı sorunu dünya üzerindeki pek çok çatışmanın da sebebidir. Ülkeler daha fazla kaynağa sahip olmak için birbirleri ile mücadele ederler. Bu mücadeleler zaman zaman savaş şeklinde bile olmaktadır. Ekonomik ve askerî bakımlardan daha güçlü ülkeler bu güçlerini daha da arttırmak ve sürekli hâle getirmek için daha çok kaynağa ihtiyaç duyarlar. Bu da bazen barışçıl yollarla olabirse de (dış ticaret vs.) bazen de savaşların gerçek sebepleridir.

İnsanların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek kadar kaynağın bulunmamasını kıtlık kavramı ile ifade etmekteyiz.

İktisat bilimi, kıt kaynakların sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılayamamasından doğan bir bilimdir. Bir tarafa insan ihtiyaçlarını diğer tarafa ise bu ihtiyaçları karşılamak için kaynaklardan üretilmiş mal ve hizmetleri koyunuz. Kaynaklar sınırlı olduğundan mal ve hizmetler de sınırlı olacaktır. Fakat ihtiyaçlara sınır çizebiliriz.

Şekil 1.1. İhtiyaçlar ve Kıtılık

Bu durumu daha iyi anlamak için Şekil 1.1'den yararlanabiliriz. Bu şekil herhangi bir insanı veya bir hane halkını gösterebileceği gibi bir devlet için de geçerlidir. Ahmet, K_A kadar kaynağı ile sadece ilk 4 ihtiyacını karşılayabilmektedir. Daha yüksek gelire sahip olan Yağız ise K_Y kadar kaynağı ile ilk 10 ihtiyacını karşılayabilir. Kaynakları farklı olsa da her ikisi de tüm ihtiyaçlarını hiçbir zaman karşılayamazlar. Bu nedenle hem Ahmet hem de Yağız hangi ihtiyaçlarını karşılayacaklarına karar vermeli ve bir sıralama yapmalıdır. Fakir ya da zengin her insan bu kararı vermek ve hangi ihtiyacını önce karşılayacağını belirleyen sıralamayı yapmak zorundadır. Fark sadece zenginlerin daha fazla sayıda ihtiyacını giderebilecek olmasıdır.

İşte iktisat bilimi yapılan bu sıralama ile ilgilidir. Aslında bir tercih yapılmaktadır. Bireyler ya da devletler hangi ihtiyaçlarını öne çekeceklerine karar vermelidirler. İnsanlar bu seçimi yani hangi ihtiyaçlarını karşılayacaklarını, hangilerini ise karşılamayacakları ya da erteleyecekleri kararını sürekli günlük hayatlarının bir parçası olarak verirler ve tercihlerini yaparlar.

Yukarıda anlatılanlardan da yararlanılarak iktisadın çeşitli tanımlarını yapabiliriz. *Sınırsız insan ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılamamanın yollarını araştıran bilim dalına iktisat (ekonomi) denilmektedir.* İktisatçıların yaptığı pek çok tanım vardır. Bunlardan birkaçını gösterecek olursak

- *İktisat sonsuz insan ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağını inceleyen bir bilimdir.*

- *İktisat bir tercihler bilimidir.*

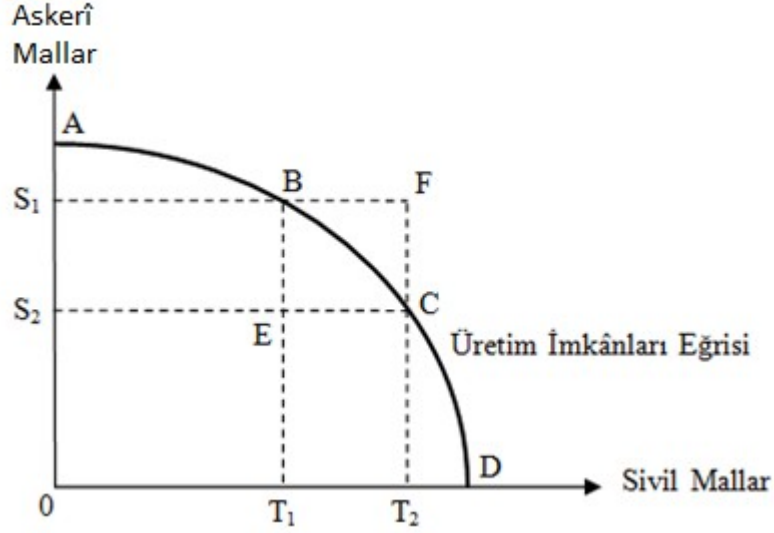
- *İktisat bir kıtlık bilimidir.*

- *İktisat kıt kaynakların idaresidir.*

ÜRETİM İMKÂNLARI EĞRİSİ VE FIRSAT MALİYETİ

Yukarıda, iktisat biliminin bir tercihler bilimi olduğunu ifade ettik. Bu, insanlar için olduğu kadar ülkeler için de böyledir. Nasıl ki bir insan elindeki geliri ile mallar arasında bir seçim yapıyor ve birini diğerine tercih ediyorsa, devletler de aynı seçimi yaparlar. Bazı malların üretimini diğerlerine tercih ederler.

Ülkelerin mevcut kaynakları ile hangi mal ve hizmetlerin üretileceği yönündeki kararları üzerinde devlet yöneticilerinin de önemli ölçüde etkileri vardır. Yöneticilerin kararlarını iki ana mal grubu şeklinde tasarlayarak ele alalım. Bu mal grupları fizyolojik ihtiyaçları karşılamak için tüketim malları (sivil mallar) ile güvenlik ihtiyacını karşılamak için askerî mallar (silahlar ve diğer askerî mallar) olsun.

Şekil 1.2. Üretim İmkânları Eğrisi

Şekil 1.2’de tüketim malları ile askerî mallar üretme kapasitesini gösteren bir yapı çizilmiştir. Şekildeki AD eğrisi, ülke ekonomisinin elinde mevcut tüm kaynaklarını kullanarak bu iki mal grubundan üretebileceği maksimum miktarları göstermektedir. Yatay ekseninde halkın ihtiyaç duyduğu tüketim malları (ayakkabıdan otomobile, bilgisayardan ekmek ve suya kadar insanların ihtiyaç duydukları her türlü mal ve hizmetler) diğer ekseninde ise askerî mallar (her türlü silah, askerî araç gereç vs.) gösterilmektedir. Ekonomiyi de yöneten ülke yöneticileri, ellerindeki tüm kaynaklarla askerî mallar üretirlerse A noktasında bulunurlar. D noktası ise tüm kaynakların sivil mallara aktarılması durumunu gösterir. A ve D arasında kalan eğri üzerinde her iki malın çeşitli bileşimleri yer alır.

Üretim imkânları eğrisi üzerindeki tüm noktalar kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığı bileşimleri gösterir.

Eğri üzerindeki mal bileşimleri, mevcut kaynaklar ile üretilebilecek maksimum mal miktarlarını ifade eder. Mesela B noktasının seçildiği düşünülürse S_1 kadar silah, T_1 kadar sivil mal üretilir. Eğer C noktasındaki üretim için kaynaklar kullanılırsa S_2 kadar silah, T_2 kadar sivil mal üretilir. Kısaca, D noktasına yaklaştıkça halkın ihtiyaç duyduğu mallar daha fazla üretilir ve halk her türlü mal ve hizmeti rahatça bulabilir. Ama bu tercih ülkenin savunma sistemini ve askerî gücünü zayıflatacaktır. Diğer yandan, A noktasına yakın tercihlerde o ülkenin çok güçlü bir askerî yapısı, çok fazla silahı olacak ama bu sefer de halk temel ihtiyaç mallarını bile bulmakta zorlanacak, halk sıkıntı çekecektir.

Örnek

- Bu durumun günümüzdeki en güzel örneği Kuzey Kore ile Güney Kore olabilir. Kuzey Kore kıtalararası balistik füzeler ve nükleer silahlar üretebilen (fakat halkı en temel ihtiyaçları için gerekli malları bile temin etmekte zorlanan) bir ülkedir. Buna karşılık Güney Kore kaynaklarının önemli bir kısmını sivil mallar üretimine yönelttiği için her türlü temel ihtiyaç için gerekli mal ve hizmetlerin rahatlıkla elde edilebildiği ve halkın daha yüksek bir refah seviyesine sahip olduğu bir ülkedir.

Anlaşılaçağı üzere hangi malların üretileceğı kararı, ülke halkının refahını da doğrudan etkileyen bir karardır. Üretim imkânları eğrisinin altında kalan alan, (şekilde ADO alanı) üretilebilir mal bileşimleri alanıdır. Yani, AD eğrisi üzerindeki bir noktanın ifade ettiği mal bileşimleri gibi eğrinin altında kalan alandaki herhangi bir mal bileşimi de üretilebilir. Ancak bu durumda kaynakların bir kısmı israf edilmiş olur. Şekildeki E noktasına dikkat edecek olursanız S_2 kadar silah ve T_1 kadar sivil mal üretilecektir. Hâlbuki $EC=T_1T_2$ kadar sivil mal üretecek kaynak kullanılmamış, âtil bırakılmış olur. Diğer yandan, üretim imkânları eğrisinin sağında ve yukarısında kalan mal bileşimlerini üretmek mümkün değildir. Kaynaklar yetmeyecektir. Pek tabii ki ülkeler sürekli daha fazla üretmek isterler. Daha fazla üretmek, iktisadi büyüme demektir. Ülke ekonomisinin büyümesi, üretim imkânları eğrisinin sağa ve yukarıya doğru kayması-artması şeklinde olur. Eğer ekonomide büyüme sağlanırsa kaynaklar artmış demektir. Bu durumda da F noktasında üretim yapılabilir.

Fırsat maliyeti, üretimine karar verilen bir mal için vazgeçilen diğer malın miktarıdır.

Fırsat maliyeti, kaynakların kıt olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kaynaklar sabit olduğundan, bir malı üretmek istediğimizde diğerinden vazgeçmek zorunda kalırız. Şekil 1.2'yi kullanarak fırsat maliyetini açıklayabiliriz. B noktasında üretim yapılıyorken, daha fazla sivil mal üretmeye karar verdiğimiz kabul edelim. T_1 yerine T_2 kadar sivil mal üreteceksek silah üretiminin bir kısmından vazgeçmeliyiz. Bu durumda, EC kadar sivil malın fırsat maliyeti BE kadar askerî mal olacaktır.

Bireysel Etkinlik

- Türkiye için hayali bir üretim imkânları eğrisi çizerek kaynakların nasıl kullanıldığını tartışınız

İKTİSAT BİLİMİNİN DALLARI

İktisat bilimi; bir insanın olduğu kadar ekonomideki tüm insanları konu edindiği gibi, bir üretici yanında tüm üreticilerin davranışlarını da inceler. Yine devletin iktisadi hayattaki rolünden, diğer ekonomilerle olan iktisadi ilişkilere kadar

oldukça geniş bir ilişkiler ağı iktisadın alanını oluşturur. Bu geniş alandaki çeşitli kesimler, iktisadın alt disiplinlerinin konusunu oluştururlar. Bu alt disiplinler iki temel gruba ayrılır: Mikroiktisat ve Makroiktisat.

Mikroiktisat: Bireysel ünitelerin iktisadi davranışlarını inceler yani iktisadi karar vericilerin tek tek ele alınması bir mikro yaklaşımdır. Mesela, her h a n g i bir tüketici, üretici ya da faktör sahibinin her türlü iktisadi davranışları mikroiktisadın ilgi alanına girer ve konusunu oluşturur. Üreticinin kârını nasıl en yükseğe çıkarabileceği, tüketicinin faydasını arttırmak için hangi mal miktarlarını satın alması gerektiği gibi analizler mikro analizlerdir.

Makroiktisat: İktisadi karar vericilerinin toplam değerlerini, bir bütün olarak davranışlarını ele alır. Toplam talep ya da toplam arz, toplam yatırımlar veya tasarruflar; enflasyon, işsizlik gibi ülke ekonomisinin toplam değerlerini içeren konuları ele alır. Enflasyon ve işsizlikle mücadele, üretimin nasıl arttırılacağı, kaynakların dağıtılması gibi sorunlar makroiktisadın alanına giren sorunlardır.

Bütün bunlardan sonra, iktisadi olayları açıklarken iktisatçıların hem pozitif hem de normatif analizler yaptıklarını belirtmeliyiz. Bu ayrım pozitif iktisat-normatif iktisat olarak bilinir.

Pozitif iktisat, iktisadi olayları neden, nasıl şeklinde bir neden sonuç ilişkisi bakımından ele alır. Var olan resmi betimler. Bazı nedenlerden dolayı hangi sonuçların ortaya çıkacağını inceler. Mesela, ülkede eğitim sektörüne yapılacak yatırımların verimlilik artışlarına yol açacağı ve bunun da üretim ve gelir artışlarına sebep olacağı açıklaması pozitif bir yaklaşımdır.

Normatif iktisat, iktisadi olayları ne olması gerektiği anlayışı ile ele alır. Kurallar koyar. Kurallar koyması nedeni ile değer yargılarına dayanır. Toplumun temel değer yargılarının zaman zaman ekonomik kararları etkilediğini görürüz. Mesela, Müslüman ve Yahudi inanışlarda domuz eti tüketmek ve üretmek yasaktır. Bu kural, bu inanışlara sahip tüketici ve üreticilerin kararlarını etkiler. Benzer şekilde ülkenin toplam gelirinin arttırılması bir hedef olarak belirlendiğinde, buna ulaşmak için neler yapılması gerektiği incelendiğinde, normatif bir analiz yapılmış olur.

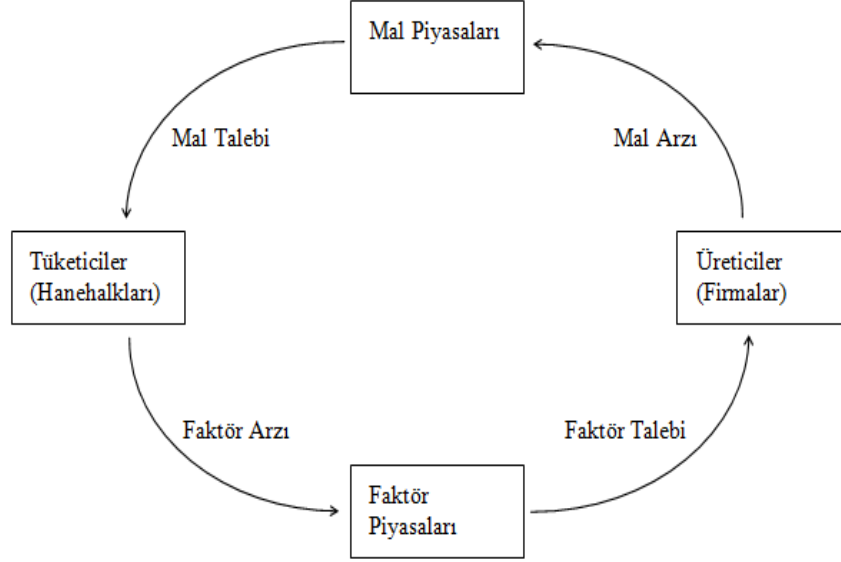
PIYASA MEKANİZMASI VE İKTİSADİ KARAR BİRİMLERİ

Kaynaklar orijinal (ilk) hâllerinden tüketicilerin kullanabileceği hâle dönüşerek tüketiciye ulaştığı ana kadar geçen süreçteki her türlü faaliyet ve bu faaliyetlerdeki karar vericilerin davranışlarının bütünü, serbest piyasa ekonomisinde, piyasa mekanizması dediğimiz bir yapı dâhilinde gerçekleşir. Piyasalar alım-satım işleminin gerçekleştiği, alıcı ve satıcıların karşılaştığı fiyatların olduğu ortamlardır. Bazen bu karşılaşma alıcı ve satıcının bizzat bir araya geldiği fizikî bir mekân olabilir. Hatta hemen her şehrimizde çeşitli pazar yerleri mevcuttur. Ancak piyasa ya da pazar kavramının mutlaka bir yeri ifade etmesi gerekmez. Alıcı ve satıcının çeşitli haberleşme vasıtaları veya araçlar ile de iletişim kurmaları mümkündür. Bu nedenle piyasa, iletişim kurulan bir ortamı ifade eder. Piyasa mekanizması çeşitli piyasa gruplarından oluşur. Tüketicilere mal ve

Piyasa veya pazar, alıcı ile satıcının karşılıklı iletişim içerisinde olduğu ortamı ifade eder.

hizmetlerin sunulduğu mal ve hizmet piyasaları, üreticilere üretim faktörlerinin sunulduğu faktör piyasaları, tasarrufların arz edildiği sermaye piyasaları şeklinde ifade edebileceğimiz bu piyasaların işleyişi piyasa mekanizmasını teşkil ederler. Aşağıdaki şekilde bu yapı görsel olarak sunulmaktadır.

Şekil 1.3. Piyasa Mekanizması

Şekil 1.3'te gösterilen yapıda, piyasa işleyişi oldukça basite indirgenmeye çalışılmıştır. Burada, piyasalarda karar verici aktörlerden devlet ve dış âlem yok kabul edilerek sadece tüketiciler ile üreticiler ele alınmıştır. Ayrıca üretici ve tüketicilerin yalnızca mal ve faktör piyasalarındaki davranışları dikkate alınarak sermaye piyasaları ve dış piyasalar ihmal edilmiştir.

Şekilden hareketle piyasa mekanizmasını ve işleyişini inceleyelim. Tüketiciler ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmetlere ihtiyaç duyarlar ve bunlar için bir bedel (fiyat) ödemeye razıdırlar. Bu durum üreticilerin ihtiyaç duyulan malları üretip tüketicilere sunmalarına (arz etmelerine) yol açar. Üreticiler ürettikleri mal ve hizmetleri mal piyasalarında tüketicilere arz ederler. Mal ve hizmet piyasalarına örnek olarak, bir tüketici olarak günlük hayatımızda satın aldığımız her türlü malın piyasası verilebilir. Ayakkabıdan pantolona, uçak biletinden kuaför hizmetlerine kadar her mal ve hizmet bu piyasalardan satın alınır. Mal piyasalarının satıcıları üreticiler ve firmalar, alıcıları ise tüketiciler ve hane halklarıdır. Tüketiciler fiyatını ödedikleri malları satın alıp ihtiyaçlarını giderirler. Tüketicilerin ödediği mal ve hizmetlerin bedelleri üreticilerin gelirlerini oluşturur. Bu gelirlerin bir kısmını üretim faktörlerini satın almada kullanacaklardır. *Nihai mal ve hizmetlerin tüketicilere sunulduğu piyasalara mal ve hizmet piyasaları; üretim faktörleri ve ara girdilerin üreticilere sunulduğu piyasalara ise faktör piyasaları denilmektedir.*

Üreticiler üretecekleri mal ve hizmetler için üretim faktörleri (kaynaklar) temin etmelidirler. Üreticilerin üretim faktörlerini satın alabildikleri piyasalar, faktör piyasalarıdır. İşgücü, sermaye, doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri faktör

piyasalarında satılırlar. Bu piyasaların alıcıları üreticiler, satıcıları ise tüketicilerdir (veya hane halklarıdır). Üreticiler faktör piyasalarında satın aldıkları işgücü için bir bedel (ücret) öderler. İşgücünün arz edicisi (satıcısı) tüketicilerdir. Tüketiciler emeklerini üretici firmalara kiralar ve karşılığında da ücret geliri elde eder. Tüketicilerin gelirleri bu şekilde oluşur ve bu gelirler ile de ihtiyaçlarını gidermek için mal piyasalarında satın aldıkları malların bedellerini öderler. Kısaca üreticiler faktör satın alıp tüketicilere bedelini öder. Tüketiciler de bununla mal satın alıp bedelini üreticilere öder. Böylece döngü tamamlanmış olur.

Bu basitleştirilmiş döngünün ötesinde devlet, dış âlem, üretici ve tüketicilerle birlikte döngünün bir parçasıdır. Ayrıca sermaye piyasaları da özellikle menkul kıymetlerin alınıp satılması ile mekanizmada yer alır.

Piyasa mekanizmasının iki temel aktörü olan tüketici ve üreticinin iktisadi kararları ile kendi menfaatlerini en yüksek seviyeye çıkarmayı hedeflediği varsayılır. Her bir tüketici ve her bir üreticinin kendi yararını en yüksek seviyeye çıkarması sonucu da toplumun toplam yararını en üst seviyeye çıkaracağı varsayılır. Kişisel çıkarların kendiliğinden toplumu da en iyi duruma getireceği varsayımına “görünmez el prensibi” denir.

Fiyat mekanizması da denilen görünmez el prensibine göre, ekonomik işleyişe hiç karışılmadığı takdirde bireysel kararların sonunda toplum da en iyi duruma gelecektir. Eğer müdahale edilirse, ulaşılabilecek durum daha kötü bir dağılıma yol açacaktır. Fiyat mekanizması hem faktör hem de mal piyasalarında en etkin faktör ve mal dağılımını sağlayabilir.

Piyasada temel karar verici birimleri dört kısımda inceleyebiliriz.

Hane halkları ya da tüketiciler iktisadi karar vericilerin ilkidir. Amaçları faydalarını (refah seviyelerini) en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Bunun için mal ve hizmet satın alırlar. Hane halkları aynı zamanda üretim faktörlerinin (kaynaklar) de sahibidirler. Üretim faktörlerini satarak elde ettikleri gelirlerini mal ve hizmet satın almada kullanırlar.

İkinci karar birimi tüketicilere mal ve hizmet sunan üreticiler veya firmalardır. Firmaların amaçları kâr etmektir. Kâr etmek için kurulmuşlardır ve bunu gerçekleştirmek üzere üretim faktörlerini kullanarak mal ve hizmet üretip bunları tüketicilere sunarlar. Üretim için gereken kaynakları (işgücü, sermaye, toprak) hane halklarından ücret, faiz ve kira ödeyerek satın alırlar. Böylece, mal ve hizmet satışından elde ettikleri gelirleri ile faktörleri satın almak için hane halklarına ödedikleri bedeller (üretim maliyetleri) arasındaki fark üreticilerin kârlarını oluşturur.

Üçüncü karar ünitesi devlettir. Serbest piyasa ekonomilerinde piyasa mekanizması içinde mümkün olan en düşük seviyede de olsa devlet önemli bir karar vericidir. Ürettiği pek çok mal ve hizmet vardır. Adalet, eğitim, sağlık, temel altyapı (yollar, köprüler, vs.) gibi pek çok alanda üretici olarak yer alır. Bunları finanse etmek için de çeşitli şekillerde vergiler alır.

Piyasa mekanizmasının temel karar birimleri **hane halkları** (tüketiciler), üreticiler (firmalar), devlet ve dış âlemdir.

Dördüncü karar birimi olarak dış âlemi ifade etmeliyiz. Ekonomiler, az veya çok, diğer ülke ekonomileri ile etkileşim içindedirler. Globalleşen ve her türlü iletişimin kolaylaştığı günümüz dünyasında, diğer ülkelerle ekonomik ilişkiler artan bir boyut kazanmıştır. Hem mal ve hizmet alım-satımı açısından hem de faktör alım satımı açısından dış âlem önemli olduğu gibi, iktisadi büyüme bakımından da önemli fırsatlar sunmaktadır.

TEMEL İKTİSADİ SORUNLAR

Yukarıda iktisat bilimi kıt kaynakların idaresidir demiştik. Buradaki sorun sınırlı kaynakların nasıl dağıtılacağıdır. Bu sorun serbest rekabet ekonomilerinde fiyat mekanizmasının işleyişi ile çözülür. Mekanizmanın işleyişini şöyle basitleştirerek açıklayabiliriz: Üretim faktörlerinin de sahibi olan hane halkları (tüketiciler) ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal ve hizmet talep ederler. Müteşebbisler hane halklarından sağlayacakları kaynaklar ile en çok kâr edebilecekleri malları üretmek üzere harekete geçerler. Bunlar olurken mal ve hizmet piyasalarında ya da faktör piyasalarında hem üretim faktörleri en yüksek kâr getirecek malları üretmeye tahsis edilir hem de üretilen mallar en yüksek fiyatı verenlerce satın alınır. Bu yapı bir taraftan toplumun faydasını (refahını), diğer taraftan da üreticilerin kârını maksimize eder. Bu durum, kaynakların en etkin bir şekilde malların üretimine tahsis edilmesi demektir. Aslında tüm bunları sağlayan fiyat sistemidir ve fiyat sistemi ile tüketicilerin istekleri üreticilere yansır. Bu yansıma sonucu şu temel iktisadi sorulara cevap aranır:

- Ne üretilcek?
- Ne kadar üretilcek?
- Nasıl üretilcek?
- Nerede üretilcek?
- Üretim nasıl bölüşülecek?

Sayılan bu beş temel soru iktisadi sorunlar olarak ifade edilir. Bunları kısaca açıklayacak olursak:

• *Ne üretilcek?*

Üreticiler ne üretileceğine karar verirken kendilerine en yüksek ve sürekli kârı hangi malın sağlayacağına bakarlar. Firmaların amacı kârdır. Bunu en yüksek hangi malın üretimi ile elde edeceklerse onu üreteceklerdir.

• *Ne kadar üretilcek?*

Üretilcek malın miktarı önemlidir. Gerek toplam yatırım tutarları açısından ve gerekse tesis büyüklükleri açısından üretilcek mal miktarı kârı maksimize edecek bir miktar olmalıdır. Çok büyük tesisler kurup düşük kapasite ile kullanmak zarara yol açabilir.

• *Nasıl üretilcek?*

Bu soru üretim tekniği ve yöntemi ile ilgilidir. Teknoloji seçimi maliyetler açısından önemlidir. Eldeki üretim faktörleri dikkate alınarak en düşük maliyetli teknoloji seçilmelidir. Eğer işgücü ucuz ise emek yoğun teknoloji seçilebilir veya

Bir ekonominin temel sorunları; “mevcut kıt kaynaklarla ne, ne kadar, nasıl, nerede ve kime üretim yapılacak” şeklinde özetlenebilir.

sermaye ucuz ise sermaye mallarının daha fazla kullanıldığı bir üretim yöntemi seçilebilir. Anahtar yine fiyat sistemidir. En düşük maliyetli üretimi sağlayan teknoloji seçilmelidir.

• *Nerede üretilecek?*

Üretim için tesis yeri seçimi de toplam maliyetleri etkiler. Bazı mallar için pazara yakın, bazıları için ise hammaddeye yakın tesis kurmak maliyetleri düşürür.

• *Üretim nasıl bölüşülecek?*

Ekonominin gerçekleştirdiği toplam üretim faktör sahipleri arasında paylaşılacaktır. Bilindiği gibi toplum hane halklarından oluşur. Hane halkları üretim faktör arz edicidirler ve arz ettikleri üretim faktörlerinin gerçekleştirdiği üretimden bir pay alırlar. İşgücü arz edenler ücret geliri, toprak arz edenler kira geliri ve sermaye arz edenler ise faiz geliri elde ederler. Üretimden geriye kalanı ise müteşebbis kârını ya da zararını oluşturur. Böylece tüm üretimin ücret, kira, faiz ve kâr olarak topluma dağıldığını söyleyebiliriz. Bu dağılımı sağlayan yine fiyat sistemidir. Her faktör sahibinin ne kadar pay alacağı faktörlerin fiyatları ile belirlenir.

Üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylara göre yapılan bölüşüme *fonksiyonel (işlevsel) bölüşüm* denilir. Diğer yandan, toplam üretimin ya da toplam gelirin toplumdaki kişiler arasında bölüşümüne ise *kişisel bölüşüm* diyoruz. Toplumu oluşturan kişilerin büyük kısmı aynı zamanda faktör sahipleri de oldukları için her iki bölüşüm birbiri ile yakından ilişkilidir.

Ancak her toplumda herhangi bir üretim faktörüne sahip olmayan kesimler de vardır. Bunlar toplam gelire herhangi bir katkı yapmazlar. Toplum veya devlet bunlara da toplam gelirden bir pay aktarır. Bu nedenle kişisel gelir dağılımı ile fonksiyonel gelir dağılımı birbirinden farklıdır. Bir ekonominin toplam üretiminin (veya gelirinin) kişiler arasındaki dağılımının sosyal adaletin sağlanması açısından da önemli olduğu unutulmamalıdır. Nitekim fakir kesimler ile zenginler arasındaki gelir farklılıkları pek çok toplumsal problemin de temelini oluşturmaktadır.

TEMEL İKTİSADİ KAVRAMLAR

Bu kısımda, kitabın ileriki bölümlerinde sıklıkla kullanılacak iktisadi kavramların bir kısmı ele alınarak kısaca açıklanmıştır.

Üretim

Üretim kısaca kaynaklar da dediğimiz üretim faktörlerinin mal ve hizmetlere dönüştürülmesini ifade eder. İnsanlar doğrudan kaynakları kullanarak değil, kaynaklardan elde edilen mal ve hizmetleri kullanarak ihtiyaçlarını giderirler.

Üretim faktörleri mal ve hizmetler hâline gelene kadar çok sayıda farklı üretim aşamalarından geçmektedir. Çoğu zaman bu üretim aşamaları farklı üretim süreçlerini de kapsar. Bunun dışında üretim sadece fiziki değişimlerle sınırlı değildir. *Aslında mal ve hizmetlerde fayda artışı sağlayan tüm iktisadi faaliyetlere üretim demektediriz.* Bu açıdan bakıldığında üretimi dört farklı grupta toplayabiliriz.

İnsan ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde kullanılan mal ve hizmetlerin elde edilmesi işlemlerinin tümü üretim olarak isimlendirilir.

Bunlar şekil, zaman, mekân ve mülkiyet yönünden üretim şeklinde ele alınmaktadır. Bu üretim çeşitlerini kısaca açıklayacak olursak:

Şekil Yönünden Üretim: Üretim faktörlerinin (toprak ve sermaye) fiziki durumlarını değiştirerek onlarda bir fayda artışı sağlanabilir. Mesela, kerestelerin marangoz atölyelerinde masa ve sandalyelere dönüştürülmesi şekil yönünden bir üretim kabul edilir.

Mekân Yönünden Üretim: Pek çok mal ve hizmet üretildiği yerlerden başka yerlere taşınarak tüketicilere sunulur. Mal ve hizmetlerin üretildikleri yerlerden alınarak başka yerlere taşınması onlar üzerinde bir fayda artışı sağlar. Mesela, Diyarbakır'da üretilen karpuzların Erzurum'da tüketicilere sunulması karpuzların kullanım faydasını artıracaktır. Diyarbakır'da üretilen karpuz miktarı orada yaşayanların talep ettiklerinden çok daha fazladır. Bu fazlalık nedeniyle ilave karpuzların Diyarbakır'daki tüketicilere ilave faydası son derece düşüktür. Hâlbuki Erzurum'da karpuz üretilmemektedir ve tüketicilere sunulan miktarı azdır. Bu azlık sebebiyle, Erzurumlu tüketiciler için ilave karpuzlar yüksek bir ilave faydayı gerektirir. Yüksek fayda sağlayan tüketiciler de yüksek fiyat ödemeye isteklidirler. Bunu bilen komisyoncular Diyarbakır karpuzlarını Erzurum'a naklederek piyasaya sunarlar. Bu yapıldığında, Diyarbakır'da düşük seviyede bir fayda azalması olurken Erzurum'da çok daha fazla seviyede bir fayda artışı olacaktır. İşte, mal ve hizmetlerin tüketicilere sunulduğu piyasalar değiştirilerek yani mallar bir piyasadan diğerine taşınarak, toplumda bir fayda artışı sağlanabilir. Bu fayda artışını gerçekleştiren taşımacılık ve nakliye işlemlerinin tümü üretim faaliyeti kabul edilir.

Zaman Yönünden Üretim: Üretilen mal ve hizmetlerin tüketicilere sunulma zamanlarının değiştirilmesi de fayda artışı sağlayabilir. Bu, özellikle mevsimsel üretimlerin yapıldığı sektörlerde yoğunlukla görülen bir üretim faaliyetidir. Mesela, buğday yılda bir kez üretilir, ama tüm yıl boyunca tüketilir. Hasat zamanı çiftçilerin elinde çok fazla miktarda buğday bulunduğu için piyasaya da çok fazla arz edilmesi nedeniyle buğday fiyatları düşer. Spekülatörler düşük fiyattan buğday satın alırlar ve depolara kaldırırlar. İleriki aylarda piyasadaki buğday miktarı azaldıkça fiyatı da yükselecektir. Bunu değerlendiren spekülatörler depoladıkları buğdayları piyasaya sürerler. Bu da kıtlamış buğdayın ilave faydasının daha yüksek olması nedeniyle toplam faydanın da artacağı anlamına gelir. Toplam faydayı artırması nedeniyle, malların bol buldukları dönemlerde depolanarak kıtlamış oldukları dönemlerde piyasaya sunulması işlemleri üretim faaliyeti olarak kabul edilir.

Mülkiyet Yönünden Üretim: Mal ve hizmetlerin sahipliğinin el değiştirmesi de hem mal sahiplerinin hem de toplumun toplam faydasının artmasını sağlayabilir. Mesela, bir tüketiciye bir evin 10 ikinci evin 5 ünite fayda sağladığını, bir otomobilin 10 ikinci otomobilin 5 ünite fayda sağladığını kabul edelim. Ali'nin iki evi ve Ahmet'in de iki otomobili bulunsun. Ali'nin toplam faydası 15 ünite, Ahmet'in toplam faydası da 15 ünite olacaktır. Her ikisinin toplam faydası ise 30 ünite. Eğer her iki kişinin sahip oldukları ikinci ev ile ikinci otomobilin mülkiyetleri el değiştirirse, yani ev ile otomobil değiştirilirse, her iki kişinin de birer ev ve otomobili olacaktır. Bu mülkiyet değişimi sonunda hem Ali'nin hem de

Ahmet'in faydaları 15'er üniteden 20'şer üniteye çıkacaktır. Toplamda ise fayda 30'dan 40'a çıkar. Mülkiyet değişimi bireylerin tek tek faydalarını artırdığı gibi toplumun toplam faydasını da artırmıştır. Bu fayda artışını gerçekleştiren mülkiyet değişimi faaliyetleri üretim olarak kabul edilir.

Üretim Faktörleri

Kıt kaynaklar (veya üretim faktörleri) dört ana gruba ayrılır. Toprak ya da doğal kaynaklar, sermaye, işgücü ya da emek ve müteşebbis. Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

• **Toprak (Doğal Kaynaklar):** Tabiatla hiç el değmemiş hâlde duran ve mal ve hizmet üretiminde kullanılabilecek olan tüm kaynakları ifade eder. Tabii kaynaklar ya da doğal kaynaklar da dediğimiz toprak üretim faktörüne sahip olduğumuz ormanları, akarsu ve gölleri, madenleri örnek verebiliriz.

• **Sermaye:** Bir üretim sürecinden geçmiş tüm tabii unsurlar sermaye üretim faktörü olarak kabul edilir. Aslında sermayeyi kısaca üretilmiş üretim araçları olarak tanımlamak mümkündür. Sermayeye üretimde kullanılan binalar, her türlü üretim tesisi, makine ve teçhizat, ulaşım ve bilgi işlem araçları gibi pek çok örnek verilebilir.

• **İşgücü (Emek):** Üretimde kullanılan insan gücünü ifade eder. Gerek kas ve beden gücü ve gerekse beyin gücü emek olarak değerlendirilir. Fabrikalarda çalışan işçiler kadar öğretmenler, devlet memurları, polisler de işgücünün bir parçasıdır.

• **Müteşebbis (Girişimci):** Müteşebbis üretim sürecini organize eden kişi ya da kurumdur. Aslında müteşebbis sahip olduğu veya bir araya getirdiği üretim faktörleri (toprak, sermaye ve işgücü) ile ne üreteceği, nasıl ve ne kadar üreteceği ve kime arz edeceğine karar verir. Girişimci fiilen üretim sürecindeki işçiler gibi çalışan biri değildir. Ama bütün bu süreci yöneten, organize eden ve üretimin gerçekleşmesini sağlayandır. Pek tabii ki bazen müteşebbislerin bizzat kendileri de işçileri ile birlikte işçi gibi çalışabilir. Özellikle küçük işletmelerde ve aile işletmelerinde müteşebbislerin kendilerinin de çalıştıkları sıkça görülen durumlardır.

Bireysel Etkinlik

- Herhangi bir mal veya hizmeti ele alarak bu mal veya hizmetin üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin neler olduğunu tartışınız.
- Düşüncelerinizi sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan "tartışma forumu" bölümünde paylaşabilirsiniz.

Mal ve Hizmetler

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan her şeye mal ve hizmetler denir. İhtiyaçları karşılamada kullanılan bazı mallar tabiatla hazır hâlde bulunur. Bunlara serbest mallar denir. Güneş ışığı, soluduğumuz hava gibi. Serbest mallar için bir fiyat

ödenmez. Diğer taraftan kıt kaynaklar kullanılarak üretilen ve bir fiyatı olan mallar ise ekonomik (iktisadi) mallardır. Serbest mallar, insanlara fayda sağlamalarına rağmen iktisadi analizlere konu olmaz. *Serbest mallar ile ekonomik mallar arasındaki temel ayırım serbest malların fiyatlarının olmamasıdır. Hâlbuki ekonomik malları satın alırken bir bedel ödenir.*

İktisatçılar ekonomik mallar ile ilgilenirler. Ekonomik mallar çeşitli şekillerde gruplandırılabilir. Bunlardan bazılarını açıklayalım:

Maddi Mallar ve Maddi Olmayan Mallar (Hizmetler): Ekonomik malların bir kısmı maddi bir yapıya sahiptir. Elimize alabilir, yiyebilir, taşıyabilir ya da depolayabiliriz. Ekmek, bilgisayar, cep telefonu gibi. Diğer yandan, hizmetler dediğimiz maddi olmayan ekonomik mallar ise bu özelliklere sahip değildir. Taşınmaz, depolanamaz ve mülkiyeti el değiştiremez. Mesela, taksi hizmeti, kuaför hizmeti, eğitim öğretim hizmeti gibi. Ekonomik mallar ifade edilirken hem maddi malları hem de maddi olmayan malları yani hizmetleri kapsamı bakımından “mal ve hizmetler” şeklinde kullanılır. Kitabın ilerleyen kısımlarında da bu şekilde kullanılacaktır.

Tamamlayıcı Mallar ve İkame Mallar: Mal ve hizmetler birbirleri ile olan ilişkileri bakımından tamamlayıcı ya da ikame mallar olarak belirtilebilir. İki mal birlikte kullanıldığında ayrı ayrı kullanıma göre daha fazla fayda sağlıyorsa tamamlayıcı mallardır. Mesela çay ile şeker, çoğu tüketici için tamamlayıcı mallardır. İkisi birlikte tüketilince daha fazla fayda sağlarlar. Diğer yandan mallar, tüketicilerce aynı ihtiyacın karşılanmasında birbirleri yerine kullanılıyorsa ikame mallardır. Tüketiciler ikisini birlikte değil, sadece birisini satın alarak kullanırlar. Mesela, otomobil alacaksanız, çok sayıda farklı marka ve model arasında bir seçim yapar ve sadece birisini satın alırsınız. Bu otomobiller birbirlerinin ikameleridirler. Tüm iktisadi mallar birbirlerinin tamamlayıcısı ya da ikamesi şeklinde bulunmamaktadır. Aslında malların çoğu birbiri ile ilişkisizdir. Mesela tuz ile otomobil, televizyon ile ekmek ya da kalem ile taksi gibi örneklendireceğimiz çok sayıda mal ve hizmet birbiri ile ilişkisiz mallardır.

Dayanıklı Tüketim Malları ve Dayanısız Tüketim Malları: Dayanıklı mallar satın alındıktan sonra defalarca kullanılan mallardır. Buzdolabı, mobilya, televizyon, elbise gibi pek çok eşya bu gruba girer. Dayanısız mallar ise tek kullanımlık mallardır. Yiyecek ve içecekler, elektrik, cep telefonu kontörü, uçak bileti ile hizmetleri dayanısız mallara örnek verebiliriz.

Normal Mallar ve Düşük Mallar: Tüketiciler gelirleri arttığında bazı malları daha fazla tüketirlerken, bazılarını daha az tüketmek isterler. Gelir arttığında daha fazla tüketilen mallar normal mallar olarak isimlendirilir. Buna karşılık gelir arttığında daha az tüketilen mallar ise düşük mallar olarak tanımlanmaktadır. Bir tüketici geliri arttığında şehirlerarası yolculuklarında otobüs biletini azaltacak, fakat uçak biletini daha fazla satın alacaktır. Bu durumda, söz konusu tüketici geliri arttığında otobüs yolculuğu sayısını azalttığı için düşük mal, uçak yolculuğu sayısı arttığı için uçak bileti normal mal olmaktadır.

Özel Mallar ve Kamu Malları: Kamu malları kıt kaynaklar kullanılarak üretilmesine rağmen tüketicilerin bir bedel ödemediği mallardır. Yollar, köprüler, devlet okulları, milli savunma hizmetleri, geleneksel alıcılara izlenebilen televizyon yayınları gibi pek çok mal ve hizmetten bir fiyat ödemediği yararlanır. Bunlar kamu mallarıdır. Kamu mallarında bir kısım tüketicilerin kullanması diğerlerinin kullanmasına engel olmaz. Herkes eşit ve ortak bir şekilde yararlanabilir. Özel mallarda ise, bir kısım tüketicilerin kullanması veya satın alması ile diğer tüketicilerin satın alabileceği mal miktarı azalır. Bir elbise satın aldığınızda piyasadaki mal miktarı azalmıştır. Artık aldığınız elbiseyi sadece siz kullanabilirsiniz. Diğer tüketicileri o elbiseyi kullanmaktan men etmiş olursunuz. Özel malları satın alırken bir bedel (fiyat) ödenir.

İhtiyaçlar

İhtiyaçlar, insanların çeşitli his veya duyguları ya da arzu ve istekleri ile şekillenen bir kavramdır. Tüketicilerin pek çok duygu ya da istekleri onların ihtiyaçları biçiminde karşımıza çıkar. İstenilen arzulan şeyler ihtiyaçlar olarak karşımıza çıkar. Açlık hissi duyan bir insan bundan bir acı duyar. İhtiyaçlar karşılanmadığında üzüntü ve acı veren, karşılandığında ise mutluluk veren hislerdir. Açlık hissi veya açlık ihtiyacı karşılanmadığında üzüntü verirken karşılandığında da sevinç ve mutluluk verir.

İnsanlar sahip oldukları kaynaklar ile tüm ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için bazılarını öne çıkararak karşılamak ve bir kısmını da ertelemek veya tamamen karşılıksız bırakmak zorunda kalırlar.

İhtiyaçlar insanların duyguları ile belirlendiği için bir sınırlamaya tabi tutulamazlar. İstenilen her şey aynı zamanda ihtiyaç olarak karşımıza çıkabilir. Bu açıdan ele alındığında ihtiyaçların sonsuz olduğunu söyleriz. Çok sayıda ihtiyacının olduğunu bildiğimiz insanlar bunları karşılamak için bir seçim yapmak zorunda kalırlar. Seçim yapma zorunluluğu, ellerindeki sınırlı gelirleri ile tüm ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mal ve hizmet satın alamayacakları gerçeğinden ortaya çıkar. Bu takdirde, hangi ihtiyaçlarını öne çıkaracakları veya hangi ihtiyaçlarını gidermek üzere mal ve hizmet satın alacakları sorusuna cevap arayacaklardır. Bu soru bir tercih yapmayı gerektirmektedir. Seçim ihtiyaçların şiddetine göre yapılacaktır. Her ihtiyacın şiddeti farklıdır. Karşılanmadığında daha fazla üzüntü veren ihtiyaçların şiddeti daha fazla olur. Yine karşılandığında çok fazla mutluluk veren ihtiyaçların şiddeti de fazladır. Şiddeti daha yüksek ihtiyaçlar öncelikle karşılanır. Bir ihtiyaç karşılandığında ise şiddeti azalır. Susanınca içilen su ile su içme ihtiyacının azalması gibi. Şiddeti azalan ihtiyacın yerine her zaman bir başkası geçer. Böylece tüketiciler sırayla ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Ayrıca ihtiyaçların bazıları karşılandıktan bir müddet sonra yeniden ortaya çıkarlar. Doyduktan bir müddet sonra tekrar acıkmanız buna güzel bir örnektir.

İhtiyaçlar karşılanmadığında üzüntü ve acı veren, karşılandığında ise mutluluk veren hislerdir.

Tüketim ve Fayda

Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarının tatmininde kullanılmasına tüketim denir. Tüketim her ne kadar kullanılan malın yok olması gibi anlaşılıyorsa da her

zaman böyle değildir. Dayanısız mallar tek kullanımlıktır ve bunlar kullanılıncaya kadar yok olur veya tekrar kullanılamaz atıklar hâline gelir. Ekmek yenilince, uçak bileti yolculuk edilince tükenip yok olur. Ama dayanıklı malların tüketimi daha uzun sürelerde gerçekleşir. Tek seferlik değil, defalarca tekrarlanan tüketim söz konusudur. Kalem ile yazmak, televizyonu yıllarca kullanmak gibi.

Mal ve hizmetlerin kullanılması sonucu tüketicilerin elde ettiği tatmin (mutluluk) hissi fayda olarak bilinmektedir.

Fayda, mal ve hizmetlerin ihtiyaçların karşılanması amacıyla tüketilmesi sonunda elde edilen tatmini ifade eder.

Tüketiciler bu tatmini elde edebilmek için mal ve hizmetleri kullanırlar. Amaçları bu tatmin hissini en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Tüketicilerin satın alabileceği mal ve hizmet miktarının sınırlı olacağı yadsınamaz bir gerçek olduğuna göre, bu mal ve hizmetlerin kullanılmasıyla elde edilecek fayda seviyesi de sınırlı olacaktır. O hâlde tüketici hangi ihtiyacını karşılayacağını ve dolayısıyla hangi malı öncelikle satın alıp tüketeceğini rasyonel bir şekilde belirler ve böylece ulaşabileceği en yüksek fayda düzeyine ulaşmaya çalışır.

İş Bölümü ve Uzmanlaşma

Az sayıda bireyden oluşan küçük topluluklarda yaşayan bireyler kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere pek çok mal ve hizmeti bizzat kendileri üretmek zorunda kalırlar. Nitekim ilkel topluluklardan günümüze kadar toplumlar incelendiğinde de görülmüştür ki az sayıda insandan oluşan topluluklarda her bir kişi ihtiyaç duyduğu malların çoğunu bizzat kendisi üretmek durumunda kalmıştır. Toplumlar büyüdükçe, her bireyin daha az sayıda hatta tek bir ürün üretip bunu da diğer insanlarla değişmesinin bireyi çok daha iyi bir konuma getirdiği görülmüştür. Bireylerin yeteneklerine göre üretmelerine yol açan bu durum iş bölümünün de başlangıcıdır. Bir toplumda her bir bireyin en iyi üretebildiği malı veya hizmeti üretmesi, herkesin her ihtiyacını kendisi karşılayacak malların tümünü üretmesine göre daha yüksek bir refah seviyesini getirecektir.

Toplumunu oluşturan insanların her birinin sadece belli bir malın üretimini yapması biçiminde başlayan iş bölümü, ileri seviyelerde belli bir işin farklı aşamalarının farklı çalışanlarca yapılması şeklinde gelişerek devam etmiştir. Her çalışanın oldukça dar bir iş tanımı olması nedeniyle, çalışanın bilgi ve becerisi çok üst seviyelere gelişir. Dolayısıyla, iş bölümü bir uzmanlaşmayı da ortaya çıkaracaktır. Uzmanlaşma, yeteneklerini dar bir alanda kullanan insanın zamanla çok yüksek bir bilgi-beceri seviyesine ulaşması demektir. Bu durum ise yüksek bir verim ve üretim artışı sağlayacaktır. İş bölümü ve uzmanlaşma sonucu elde edilen üretim fazlası toplumun diğer bireyleri arasında dağıtılacak ve tüm toplum daha yüksek bir refah seviyesine ulaşacaktır.

İş bölümü ve uzmanlaşmanın getirdiği yüksek üretim artışına ilk dikkati çekenlerden Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" isimli eserinde verdiği örnek oldukça çarpıcıdır. Toplu iğne üreticilerinin tek başlarına üretim yaparken elde ettikleri iğne sayısı ile bir araya gelerek büyük bir atölyede iğne üretim sürecini farklı aşamalara bölüp her bir aşamayı başka bir işçinin yapması hâlinde ulaşılan

İş bölümü ve uzmanlaşmanın getirdiği yüksek üretim artışı modern ekonomik yapılanmanın da temelini oluşturmaktadır.

iğne sayısını karşılaştırmaktadır. Aradaki muazzam farkı iş bölümü ve uzmanlaşma ile açıklamaktadır.

Ceteris Paribus

İktisatçıların sıklıkla kullandıkları Latince bir ifadedir. “Diğer tüm değişkenler sabit kalmak şartıyla” veya “diğer tüm faktörler sabitken” anlamına gelir.

İktisadi olaylar analiz edilirken sonuç üzerinde etkili olan çok sayıda değişkenin bulunduğu görülecektir. Bu değişkenlerin her birinin farklı seviyelerde etkileri olacaktır. Belli bir değişken faktörün ne kadar etkili olduğunu belirleyebilmek için diğer faktörlerin sabit tutulduğunu kabul etmek zorundayız. İşte “ceteris paribus” ifadesi, diğer değişkenlerin değişmeden kaldığını vurgulamak için kullanılır.

Örnek

- Bir tüketicinin belli bir mala olan talebini ele alalım. Eğer malın fiyatı düşerse tüketicinin bu maldan daha fazla satın almak isteyeceğini biliyoruz. Hâlbuki tüketicinin satın almak istediği miktarı sadece malın kendi fiyatı etkilemez. Tüketicinin geliri, zevk ve tercihleri, başka malların fiyatları da miktar üzerinde etkilidir. Eğer bunların sabit kaldığını ve sadece malın kendi fiyatının düştüğünü kabul etmezsek hangi faktörün ne kadar etkili olduğunu da belirleyemeyiz. Bu nedenle, “malın fiyatı düştüğünde, ceteris paribus, satın alınacak mal miktarı artar” deriz. Bu ifade şöyle anlaşılmalıdır: “Malın fiyatı düştüğünde, tüketicinin geliri, zevk ve tercihleri, satın aldığı diğer malların fiyatları değişmemek şartıyla, satın alınacak mal miktarı artar.”

Özet

- İktisat bilimi sonsuz insan ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağını araştırılmasından doğmuştur. İnsan ihtiyaçları sonsuz fakat bu ihtiyaçları tatmin etmekte kullanılacak mal ve hizmetleri üretebilmek için gereken kaynaklar kıttır. Kıtılık, tüm istenilen malların üretimine yetecek kadar kaynağın bulunmaması demektir. Kaynak kıtlığını bir ölçüde aşmanın iki yolu vardır: Birincisi karşılıklı olarak her iki tarafın rızası ile yapılan mübadele (değişim) yoluyla. İkincisi zorla ve güç kullanarak kaynak edinme. İkincisinin de sık sık tercih edilen bir yol olduğunu, dünyadaki savaşların önemli bir kısmının ekonomik nedenli olmasından anlamaktayız.
- Ülkelerin ellerindeki kıt kaynaklar ile üretebilecekleri maksimum mal ve hizmet miktarları üretim imkânları eğrisi ile gösterilir. Ekonomiler dış borç kullanarak üretim kapasitelerini artırabilirler.
- İktisat bilimi iki temel alt bilim dalına ayrılır: Mikroiktisat ve Makroiktisat. Mikroiktisat, bireysel ekonomik karar vericilerin (tüketici-üretici) iktisadi davranışlarını inceler. Makroiktisat ise, iktisadi karar ünitelerinin bir bütün olarak (tüm üreticilerin, tüm tüketicilerin, devletin) iktisadi kararlarını konu edinir.
- Pozitif iktisat, iktisadi olayları neden, nasıl şeklinde bir neden sonuç ilişkisi bakımından ele alır. Var olan resmi betimler. Bazı nedenlerden dolayı hangi sonuçların ortaya çıkacağını inceler. Normatif iktisat ise, iktisadi olayları ne olması gerektiği anlayışı ile ele alır. Kurallar koyar. Kurallar koyması nedeniyle değer yargılarına dayanır. Toplumun temel değer yargılarının zaman zaman ekonomik kararları etkilediğini görürüz. Benzer şekilde ülkenin toplam gelirinin arttırılması bir hedef olarak belirlendiğinde, buna ulaşmak için neler yapılması gerektiği incelendiğinde, normatif bir analiz yapılmış olur.
- Bir ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetler mal ve hizmet piyasalarında tüketicilere sunulur. Piyasa, alıcı ile satıcının karşılıklı iletişim içerisinde olduğu ortamı ifade eder. Firmalar bu mal ve hizmetleri üretebilmek için üretim faktörlerine ihtiyaç duyarlar. Üretim faktörleri (işgücü, sermaye, toprak) de tüketiciler tarafından faktör piyasalarında (işgücü piyasası, sermaye piyasası gibi) üreticilere sunulurlar. Klasik iktisadi doktrin, eğer bu piyasalara müdahale edilmez ise kendiliğinden en iyi şartlarda çalışacağını belirtir. Bu kurama kısaca 'Görünmez El Prensibi' denilir.
- Tüm ekonomilerin temel iktisadi sorunları şunlardır: Ne, ne kadar, nasıl, nerede üretilecek ve kimlere paylaşılacak.
- Üretim faktörlerinin mal ve hizmetlere dönüştürülmesi işlemlerine üretim diyoruz. İnsan ihtiyaçlarını karşılamada kullanılan her şey ise mal ve hizmetler olarak bilinmektedir. Üretim faktörleri mal ve hizmet üretmek için kullanılan kıt kaynakları ifade etmektedir. Üretim faktörleri dört grupta toplanır: Emek, sermaye, toprak ve müteşebbis.
- Karşılandığında mutluluk, karşılanmadığında üzüntü veren hislere ihtiyaçlar diyoruz. İhtiyaçların mal ve hizmet kullanarak giderilmesi ile fayda sağlanır. Fayda, mal ve hizmetlerin tüketimi ile elde edilen tatmin hissi veya mutluluktur.
- İnsanlar üretim sürecini farklı kişilerin yapmasıyla üretimin hızla arttığını fark etmişler ve böylece iş bölümüne gitmişlerdir. İş bölümü sonucunda ise uzmanlaşma ortaya çıkmış ve bu da üretimi çok yüksek oranlarda arttırmıştır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi üretim faktörlerinin mal ve hizmetlere dönüştürülmesini ifade etmektedir?
 - a) Üretim
 - b) Tüketim
 - c) Pazarlama
 - d) Piyasa
 - e) Fayda
2. Aşağıdakilerden hangisinin üretim çeşitlerinden olduğu söylenemez?
 - a) Şekil yönünden üretim
 - b) Zaman yönünden üretim
 - c) Bölüşüm yönünden üretim
 - d) Mekân yönünden üretim
 - e) Mülkiyet yönünden üretim
3. İnsan ihtiyaçlarına göre doğada fazlaca bulunan ve piyasada alınıp satılmayan bu nedenle de iktisadın ilgi alanına girmeyen mallara verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Tüketim malı
 - b) Maddi olmayan mal
 - c) Üretim malı
 - d) Birinci derecede mal
 - e) Serbest mal
4. İş bölümü ve uzmanlaşmadan ilk bahseden iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Adam Smith
 - b) David Ricardo
 - c) Alfred Marshall
 - d) John Stuart Mill
 - e) John Maynard Keynes
5. Piyasa sistemine müdahale edilmezse piyasaların kendiliğinden en iyi şartlarda çalışacağını söyleyen iktisadi görüş aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Keynesyen İktisadi Doktrin
 - b) Klasik İktisadi Doktrin
 - c) Yeni Keynesyen İktisadi Doktrin
 - d) Avusturya Okulu İktisadi Doktrini
 - e) Anayasal İktisadi Doktrin

6. Üretim olanakları eğrisinin üstünde kalan bölge için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Kaynaklar etkin kullanılmaktadır.
 - Kapasite aşımı söz konusudur.
 - Âtıl kapasite vardır.
 - Fırsat maliyetini vermektedir.
 - Yatay eksenindeki mal üretimi daha fazladır.
7. Üretim olanakları eğrisinin altında kalan bölge için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Kaynaklar etkin kullanılmaktadır.
 - Kapasite aşımı söz konusudur.
 - Âtıl kapasite vardır.
 - Fırsat maliyetini vermektedir.
 - Yatay eksenindeki mal üretimi daha fazladır.
8. Fırsat maliyetine ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Artandır.
 - Azalandır.
 - Sabittir.
 - Önce azalan sonra artandır.
 - Önce artan sonra azalandır.
9. Üretim olanakları eğrisinin şekline ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Orijine göre dışbükeydir.
 - Orijine göre içbükeydir.
 - İkizkenar hiperboldür.
 - Maksimum yapan paraboldür.
 - Minimum yapan paraboldür.
10. Aşağıdakilerden hangisinin bir ülkenin mevcut kaynaklarıyla hangi mal ve hizmetleri ürettiğini gösteren şekildir?
- Talep eğrisi
 - Arz eğrisi
 - Üretim olanakları eğrisi
 - Kayıtsızlık eğrisi
 - Eş ürün eğrisi

Cevap Anahtarı

1.a, 2.c, 3.e, 4.a, 5.b, 6.b, 7.c, 8.a, 9.b, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Çoban, O. (2009). İktisada Giriş, Konya: Selçuk Üniversitesi
- [2] Dinler, Z. (1996). İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi
- [3] Işıklar, İ. (2009). İktisada Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- [4] Özgüven, A. (1997). İktisat Bilimine Giriş, İstanbul: Filiz Kitabevi
- [5] Parasız, İ. (1995). İktisada Giriş, Bursa: Ezgi Kitabevi
- [6] Ünsal, E. (2004). İktisada Giriş, Ankara: İmaj Yayınları
- [7] Yaylalı, M. (2004). Mikroiktisat, İstanbul: Beta Yayınları